

діяльності та відображали нове бачення теоретиками і практика-ми сучасного підручника.

Отже, аналіз тенденцій українського підручникотворення у контексті реформування освіти засвідчує його докорінні і досить швидкі зміни, що дозволяють говорити про якісні навчальні книги з історії та суспільствознавства. Одночасно розвивається і вітчизняна теорія підручникотворення. Завданням подальших досліджень для вдосконалення шкільної навчальної літератури є вочевидь поєднання паперового та електронного засобу навчання, подальші зміни у методичному апараті навчальної книги, що здатні забезпечувати індивідуальну траєкторію навчання та практикоорієнтованість підручника, виходячи з вимог компетентнісного підходу. ■

Ремех Тетяна Олексіївна,

*кандидат педагогічних наук,
завідувачка відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Громадянськість є духовно-моральною цінністю, світоглядно-психологічною характеристикою людини, що зумовлена державною самоідентифікацією, усвідомленням приналежності до конкретної країни. Це готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права та свободи інших, усвідомлювати відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки [4, с. 18]. Сформована громадянська компетентність людини на пряму пов'язана з громадянськістю [5, с. 39].

Для успішного навчання громадянства й виховання громадянина школярі мають: 1) опанувати знаннями відповідного змісту, виробити критичне розуміння себе і світу; 2) сформувати вміння й навички як-от: уміння формулювати й відстоювати власну думку, комунікативні навички, вміння співпрацювати з різними людьми, проявляти емпатію, готовність до дій чи утримування від необдуманих дій у ситуації невизначеності, вияв поваги до себе й

інших; 3) опанувати досвід участі у громадському житті, взаємодії з іншими людьми на засадах поваги й рівності, відповідальності за спільну справу, мирного розв'язання конфліктів.

Це потребує створення освітнього середовища, де панує атмосфера довіри і взаємоповаги, відсутні насильство, дискримінація, соціальні бар'єри, забезпечено фізичну безпеку. Тут права і потреби дитини перебувають у центрі освітнього процесу; створено належні умови для набуття учнями комплексу знань, навичок і ставлень, для їхньої активної участі в житті школи; наявне реальне партнерство учнів, учителів, шкільної адміністрації, батьків, представників місцевої влади і громадянського суспільства в різних сферах діяльності школи.

Громадянська відповідальність школяра формується у навчанні предметів зокрема через реалізацію наскрізної змістової лінії (далі — НЗЛ) «Громадянська відповідальність». Під НЗЛ в освітніх документах Нової української школи розуміють соціально значущі надпредметні теми, що сприяють формуванню в учнів уявлення про суспільство в цілому, розвивають їхню здатність застосовувати отримані знання у різних ситуаціях [2]. НЗЛ є спільними для всіх навчальних предметів та виступають засобом інтеграції навчального змісту [3, с. 17–18]. Вони корелюються з ключовими компетентностями, сприяючи формуванню ціннісних і світоглядних орієнтацій учня. Ефективно поєднуючи кілька освітніх завдань у навчанні учнів усіх шкільних предметів, НЗЛ фокусують увагу й зусилля педагогічного колективу на досягненні життєво важливої для кожного учня й суспільства мети. Реалізація НЗЛ передбачає розв'язування завдань реального змісту; реалізацію міжпредметних навчальних проєктів; роботу з різними джерелами інформації тощо.

Метою НЗЛ «Громадянська відповідальність» є формування активного відповідального члена громади й суспільства, який розуміє принципи й механізми його функціонування, усвідомлює важливість ініціативи, активності й вибору [2]. НЗЛ «Громадянська відповідальність» у навчанні учнів забезпечує розкриття суті поняття відповідальний громадянин, який поважає права людини, критично мислить, розуміє особисту відповідальність за долю держави, народу, усвідомлює важливість громадянської участі у вирішенні проблем місцевої громади. Реалізація цієї НЗЛ спрямована на визначенню векторів діяльності відповідального

громадянина, розвиток соціальної та громадянської компетентності учнів.

Практичне втілення НЗЛ в освітньому процесі можливе через навчання учнів на трьох рівнях: 1) засвоєння знань про громадянську відповідальність («навчання про»); 2) розвиток розуміння і ставлення до громадянської відповідальності («навчання для розвитку розуміння та ставлень»); 3) здобуття практичного досвіду громадянської відповідальності («навчання через досвід») [1]. Це освоюється учнями через колективну діяльність, що розвиває готовність до взаємодії, навички співпраці, толерантність щодо різноманітних способів діяльності та думок тощо.

Аналіз програми курсу «Громадянська освіта» показує, що він має великий потенціал для реалізації НЗЛ «Громадянська відповідальність». Так, програмою передбачено формування в учнів: умінь: висловлювати власну думку, слухати і чути інших, оцінювати аргументи та змінювати думку на основі доказів; аргументувати та відстоювати свою позицію; ухвалювати аргументовані рішення в життєвих ситуаціях; співпрацювати в команді, виділяти та виконувати власну роль в командній роботі; аналізувати власну економічну ситуацію, родинний бюджет, користуючись ... методами; орієнтуватися в широкому колі послуг і товарів на основі чітких критеріїв, робити споживчий вибір тощо; ставлень: ощадливість і поміркованість; рівне ставлення до інших незалежно від статків, соціального походження; відповідальність за спільну справу; налаштованість на логічне обґрунтування позиції без передчасного переходу до висновків; повага до прав людини, активна позиція щодо боротьби з дискримінацією тощо [1].

Реалізація НЗЛ «Громадянська відповідальність» потребує від учителя зміни методів навчання учнів. Для інтегрування завдань виховання свідомого та активного громадянина в навчальні цілі кожного предмета слід змінити фокус навчання у бік практики, інтерактивності та функціональності [3, с. 19]. Не менш важливими для впровадження НЗЛ «Громадянська відповідальність» є: готовність учителя реалізовувати своє право на академічну автономію у поєднанні із зміцненням автономії школи; спільні зусилля всіх учителів і тісна міжпредметна взаємодія під час реалізації змісту навчання; зміни в організації діяльності школи як інституції. ■

ЛІТЕРАТУРА

5. Громадянська освіта. Навчальна програма інтегрованого курсу для 10 класів загальноосвітніх навчальних закладів. URL : <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>.
6. Наскріпні змістові лінії. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/naskrizni-zmistovi-liniyi>.
7. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
8. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 18–20.
9. Ремех Т.О. Суть і структура громадянської компетентності учня Нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41.

Хорошковська Тетяна Петрівна,

*науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

МОНІТОРИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВИТИ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ УКРАЇНИ

Визначення напрямів модернізації шкільної освіти України потребує об'єктивної інформації про її рівень порівняно з рівнем освіти в інших країнах світу. Один з основних шляхів отримання такої інформації — проведення моніторингових досліджень якості освіти.

З 15 квітня по 16 травня 2018 року в усіх регіонах України Українським центром оцінювання якості освіти (УЦОЯО) вперше проведено загальнодержавне моніторингове дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи». У ньому взяли участь 9 тисяч 884 учні 486 четвертих класів 366 закладів загальної середньої освіти з усієї України. За словами заступника директора УЦОЯО Т. Вакуленко, вибірка учасників дослідження